

Юрій Рубан,
кандидат технічних наук,
заслужений журналіст України

Політична складова в політичній комунікації: історичний досвід формування

Стаття присвячена особливостям аналізу змісту політичної комунікації з точки зору досягнення суспільно значущих цілей. З цією метою пропонується використати погляд на політичну комунікацію як на явище, що формується історично.

Ключові слова: політична комунікація, політика, поняття політичного.

The article proposes an analyzing of the political communication aimed at the gaining of the socially sound ends using the historical approach.

Key words: political communication, policy, politics, political space.

Постановка проблеми. У всі часи політика була і залишається діяльністю зі здобуття і здійснення влади. Проте попри всі політичні інтриги, драми і трагедії, форми і методи публічного представлення цієї діяльності тривалий час залишалися досить стабільними, актори політичного поля діяли відповідно до традицій, визначених культурою суспільств. Зміни культурних правил і структур відбуваються неквапно. Тому за тисячі років першою фундаментальною зміною стало розповсюдження виготовлених великими накладками заяв і памфлетів на політичні теми після винайдення друкарського станка. Тільки у Новий час політика стала масовою, цей феномен суттєво змінив її представлення, а розвиток комунікацій у другій половині ХХ ст. різко прискорив темп цих змін.

Пошуки найефективнішого з точки зору збереження і здійснення влади представлення політики не припиняються. Офіційні виступи і спілкування "без краваток", фотографування в літаках чи на фоні озброєних бійців антитерористичних груп, спів під фортепіано чи у стилі "хіп-хоп" - все це форми презентації політиків і політики. Це представлення є особливим, воно спрямоване на досягнення специфічних цілей, має свої

суб'єкти і об'єкти, методи і техніки, що враховують специфіку сприйняття адресатами. Тому в англомовній термінології для такого представлення замість звичайного дієслова "to present" частіше вживається "to communicate". Запозичуючи цей термін, можна говорити про комунікування політики, політичну комунікацію.

Сучасний світ політичної комунікації є надзвичайно різноманітним і має тенденцію до подальшого розширення та збагачення інструментарію. Наприклад, драматичний і дуже неочікуваний перебіг "арабської весни" коментатори пов'язують із комунікативною потужністю соціальних мереж в Інтернеті. Але в телерепортажах з арабських столиць передусім привертають увагу старі способи донесення політичної позиції - масові зібрання на площах після п'ятничних молитов у мечетях, графіті на стінах, ритуал похорону загиблих мучеників - ці способи донесення політичної позиції відомі з дуже давніх часів.

Таке прозирання традиції крізь сучасні форми не випадкове. Воно свідчить на користь наступного твердження: у словосполученні "політична комунікація" словом, що означає, є прикметник "політична". Це комунікація, породжена політикою, а не технічні засоби комунікації, застосовані в політичних цілях. Такий погляд на політичну комунікацію дає змогу краще зрозуміти її як явище і предмет дослідження.

Акцент на політиці також у дослідженні політичної комунікації дає змогу уникнути звуження погляду на комунікування політики. Адже це явище не може зводитись до надання інформації (повної і достовірної чи спеціально препарованої) про рішення, які прийняв чи збирається прийняти той, хто має владу чи прагне її отримати. У політичному процесі сприйняття інформації, ефект від її поширення надзвичайно залежить від позиції адресата, його ставлення до джерела інформації і ще багатьох факторів. Поза політикою, сприйнятою у її найширшому розумінні, у всій множинності її суспільної ролі політична комунікація суттєво втрачає перспективу як предмет досліджень.

Політичний погляд на родовід політичної комунікації відкриває простір для поглибленої постановки проблеми її змісту з точки зору суспільно значущих цілей. Чи може комунікування політики бути не лише інструментом здобуття чи утримання

влади, а й досягнення суспільного "блага"? Чи можуть особистий інтерес актора політичного поля і суспільний інтерес бути поєднаними в політичній комунікації і в який спосіб? Проблема виявлення певних закономірностей та норм для поєднання особистого і суспільного інтересів у політичній комунікації є надзвичайно актуальною, оскільки дає змогу запропонувати практичні рекомендації для політичної комунікації в конкретно-історичних умовах сучасної України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Специфіка домінуючого інтересу, який полягає в бажанні політиків перемогти на виборах, визначила тематику більшості досліджень політичної комунікації. Головним чином, вони присвячуються методам мовленнєвого, символного та в цілому інформаційного впливу на виборців, використанню інформаційних ресурсів і технологій для зміни пріоритетів суспільної думки, комунікативним стратегіям медіа, партій і окремих політиків, динаміці інформаційного середовища.

Продуктивними для вивчення процесу сучасної політичної комунікації з точки зору електорального успіху є "парадигма задоволення" (Дж.Маклеод, Л.Бекер), "пізнавально-посередницька" модель (В.Евеланд), вивчення процесів медійного формування політичних пріоритетів (В.Блад, Х.Кеплінгер, Е.Роджерс), дослідження глобальних культурних перетворень (М.Кастеллс, Ф.Уебстер), різноманітні моделі впливу ЗМІ (К.Спаркс, Ф.Сиберт, Д.Блумлер, М.Гуревич, Б.Макнейр).

Інший напрям досліджень, важливий для розуміння процесів розвитку самої сучасної демократії, пов'язаний із використанням понять комунікації, контексту і дискурсу для осмислення діалектики суб'єкта/об'єкта в полі комунікаційного впливу (Л.Вітгенштайн, М.Гайдеггер, Х.-Г.Гадамер), для аналізу структур знання і влади (А.Камю, М.Фуко, П.Бурдьє), для раціонального обґрунтування демократії (Ю.Габермас, Д.Ролз, Р.Даль, К.-О.Апель).

Аналізу різних аспектів політичної комунікації в контексті суспільно-політичних процесів, а також формуванню/модифікації під її впливом поглядів на владу, державу і державне управління в українському суспільстві приділили увагу вітчизняні науковці Г.Почепцов, Ф.Кирилюк,

В.Кулик, М.Култаєва, О.Токовенко, В.Демченко, Ю.Сурмін, П.Гнатенко, В.Кривошеїн. У цій статті розвиваються запропоновані ними підходи.

Метою статті є розкриття багатогранності розуміння політики і політичного в явищі політичної комунікації та історичного характеру його формування. Запропонований наголос на політичному дає змогу побачити тривалу історичну перспективу політичної комунікації як явища і оцінити її роль у досягненні суспільствами соціально значущих цілей.

Виклад основного матеріалу. Тривалість в історії є дуже важливою рисою політичної комунікації. Визнання цього факту дає можливість оцінити накопичений у ній досвід "політики" і "політичного". Цей досвід розширює межі аналізу політичної комунікації.

В історичному процесі формувалося розуміння влади, держави і політики. У давніх суспільствах Месопотамії, Єгипту, Китаю соціальна інтеграція була вперше розвинена на новій основі: структура родоплемінних зв'язків була доповнена, а потім і замінена ієрархією на чолі з царями, що спиралися на військові дружини і чиновництво. Нова якість влади полягає не лише в тому, що вона не спирається на родову ієрархію. Для її функціонування вже не досить незмінно-сакрального знання, старих родових правил. Царська бюрократія починає діяти в суспільстві, що ускладнюється, і змушена приймати рішення в нових ситуаціях, узагальнювати управлінський досвід у нових нормах. Норми записуються на глиняних табличках чи гранітних обелісках, а потім знову переписуються відповідно до нового досвіду.

Цей досвід є досвідом кризового розвитку. Нашестя ворогів, голод, кризи династій долають ті царства, які здатні мобілізувати більше ресурсів і краще їх використати. Їх успішний досвід формулюється в нових законах: доблесть і авторитет царя - не лише у військовій перемозі, а й у здатності її закріпити, закласти основу для нових перемог у нескінченних змінах ситуацій.

Але нові інституції і норми все одно змушені декларувати вірність заповітам предків, адже свідомість людини у домодерному суспільстві не допускає розриву з минулим. Виникає певне протиріччя: закони приписують вшановувати

предків і берегти заповідані ними звичаї, але з розвитком (ускладненням) суспільства самі закони, норми, прийняті рішення все помітніше відходять від старовинних звичаїв.

У ситуації такого розриву стає неочевидним, чому хтось має владу встановлювати новий закон, а хтось має цій владі підкорятися. Самого лише насильства недостатньо для формування стабільних державних утворень. Щоб приймати рішення, обов'язкові для всіх, одна особа чи група осіб мусять виправдати це своє право.

В очах підданих право володаря виникає, якщо він і його бюрократія встановлюють переконливий зв'язок між законом і владою, з одного боку, і релігійними переконаннями та звичаями предків - з другого. Боротьба за право отримати й здійснювати владу на фоні закону і віри окреслює перший простір політики, в цьому просторі з'являються цілі і стратегії, що реалізуються різними акторами на різних адміністративних і суспільних рівнях. У влади з'являється попит на свою легітимацію (звичайно, мова ще не йде про раціональну легітимацію влади, характерну для Нового часу). Цей попит породжує політичну комунікацію, яка має заповнити розрив між виниклою політикою і традицією.

Там, де легітимність, створена політичною комунікацією, не спирається на апіорну (традиційну) основу, вона спирається на демонстрацію благополучності (ефективності) влади. У поєднанні цих двох складових відбувається пошук форм і методів представлення політики, які дають змогу отримати згоду суспільства на здійснення влади. Наглядним прикладом однієї з таких найдавніших форм політичної комунікації, що збереглася до наших часів, є державні ритуали, спрямовані на те, щоб суспільство побачило себе уособленим у фігурі правителя.

Як зауважив Ю.Габермас, "Коллективність бачить себе віддзеркаленою в саморепрезентації правителя як політична спільнота, яка з певним наміром, тобто свідомо і зумисне - виробляє своє соціальне згуртування через здійснення політичної влади. Таким чином, "політичне" означає символічну репрезентацію і колективне саморозуміння спільноти, яка відрізняється від племінних груп своїм рефлексивним поворотом до свідомої, а не спонтанної соціальної інтеграції" [1].

Зауважимо, що згадана тут (само)репрезентація виступає точкою перетину важливих концептів. Правитель, влада - це

концепти зі сфери політики, вони позначають певну інституційну структуру, що забезпечує єдність спільноти, всередині якої відбувається здобуття, утримання і здійснення влади. Поруч вжитий термін "політичне", що окреслює інший особливий простір і спільноти, і окремої людини, яка свідомо своєї належності до спільноти-політії. У сфері політичного людина "являє", репрезентує себе в рамках свідомої соціальної інтеграції.

Звичайно, в домодерних суспільствах більшість людей, які належали до "нижчих" станів, класів, каст і соціальних груп, взагалі не мали можливості особистого представлення в спільноті. Це право було монополізоване правлячою елітою. Вона комунікувала політику виключно як власне уявлення про право, інтереси й моделі поведінки.

Відсутність величезної більшості населення у політичній комунікації була не лише ознакою, а й причиною відчуженості людини від самої себе. Ця відчуженість ставала фактором конфліктності у суспільствах, призводила до потрясінь і революцій. У Новий час реакцією на цю відчуженість і спробою її подолання стало виникнення масової політики і масової комунікації. Сфера політики запропонувала інструментарій, у тому числі інституційний, для реалізації політичного в людині.

Х.Арендт вважає таку реалізацію неодмінною рисою ідеалу людського буття. "Тільки політичне є сферою явленості в найширшому розумінні, а саме, сфера, в якій людина не просто існує, як будь-яка інша жива чи нежива річ, але виразно являє себе. Існувати поза цією сферою - означає бути позбавленим реальності, яка і в загальнолюдському, і практичному розумінні є те саме, що і явленість" [2, с. 138]. Ідеал людського існування, тотожність людини самій собі має особливий вимір, який характеризується поняттям політичного. Не лише наділення посадою і державною владою перетворює людину на суб'єкта політики. Цей вимір суб'єктності іманентний людській природі і завдяки йому неминуче відбувається проблематизація політики.

Особистість не стільки шукає в ній рішень на основі раціональних пояснень, скільки реалізує певну свою сутність. Одна з проблем політичної філософії полягає в оцінці взаємодії між етичними нормами реалізації особистості, що задаються ззовні, і внутрішніми дуже непростими глибинами людської свідомості. Власне, найвідоміша частина творчості

Ф.Достоевського присвячена розкриттю трагічного розриву між цими двома факторами політичного. Цей розрив уповні розкрився у трагічній європейській історії ХХ ст.

Імовірно, першим політичним філософом, який спробував зняти цю напругу всередині особисті, був К.Шмітт. Основою політичного він визначив відрізнення "друг-ворог", яке діє аналогічно тому, як у сфері естетичного діє відрізнення "красиве-потворне", у сфері економічного - "корисне-шкідливе", а у сфері сексуального "жадане-нежадане". Феноменологічним джерелом цього розділення філософ вважає страх перед "іншим", який сприймається як "чужий", як зовнішня загроза.

К.Шмітт пропонує два способи зняття цього страху. Перший - визнання "чужого" "своїм". Щоправда, сам автор "Поняття політичного" хоч і згадує про нього, але вважає його не політичним, а особистісним, адже таке визнання досягається завдяки внутрішній, непублічній роботі особистості над своїми поглядами й цінностями. Другий - прийняти бій з "іншим", явивши себе в політиці, активізувавши себе в ній. "Усі політичні поняття, уявлення і слова мають політичний смисл; вони передбачають певну протилежність, прив'язані до конкретної ситуації, найостаннішим наслідком якої (що знаходить вияв у війні і революції) є розділення на групи "друг-ворог", і вони стають порожньою абстракцією, якщо ця ситуація зникає... Неминуча "необ'єктивність" усіх політичних рішень, що є лиш відбитком іманентного усякій політичній поведінці розділення "друг-ворог", знаходить свій вираз у тому, якими убогими є форми, якими вузькими є горизонти партійної політики, коли йдеться про заміщення посад, про доходні місця" [3, с. 45].

Ідеї такого роду стали дуже привабливими для антидемократичних політичних сил. Як зауважує І.Мюрберг, "Людина, якій ХІХ ст. додало внутрішніх, незцілимих мук совісті, в столітті ХХ була їх позбавлена і в неї стало все гаразд - тією мірою, в якій все гаразд виявилось з її боєм з "чужим". Цей останній був легітимізований як виплеск особистісних інтенцій, які раніше не визнавались суспільством. Примордіалізм - останній варіант самовиправдання особистості через етику ества, він же - самогубство цієї етики. В примордіалістській ідеології просвітницька теза про природність моралі перетворюється у

твердження про моральність природного, знімаючи як таку тему обмежень, імплікованих культурою" [4, с. 204].

Примордіалістські концепції політичного кинули виклик ліберальній думці. Критичне їх сприйняття спонукало до уточнення концепту політичного, пошуку не антагоністичних, а агоністичних концепцій політики на основі плюралістичної картини світу.

Як показують прихильники такого бачення, в політичній сфері може бути реалізоване визнання "чужого" таким, що має право на існування і не несе загрози. Ш.Муфф стверджує, що для формування такої картини світу "потрібен перегляд всієї системи філософських підходів, пов'язаної з політикою" [5, с. 194]. Але ще до вирішення цього "надзавдання" Ш.Муфф пропонує: "Політика націлена на створення єдності в контексті конфлікту і несхожості; вона завжди займається створенням "нас" через визначення "їх". Новизна демократичної політики полягає не в подоланні цього протиставлення (таке подолання неможливе), а в іншій формі його встановлення. Головна проблема полягає у встановленні цього розрізнення "ми-вони" таким чином, щоб воно було сумісним із плюралістичною демократією" [5, с. 194]. Зауважимо, що таке бачення демократичної політики і її комунікування виглядає актуальним для багатьох суспільств, зокрема й українського, і може бути використане при формуванні методологічної основи дослідження політичної комунікації.

Таким чином, політична комунікація з моменту виникнення представляє політику у кількох її вимірах, які доцільно розрізняти. Це розрізнення дає можливість глибше проаналізувати і політику, і її комунікування.

Як наголошує В.Трощинський: "На відміну від англійської, в усіх слов'янських мовах, у тому числі в українській, існує лише один термін - "політика", який вживається у двох контекстах - для позначення боротьби за владу (англійський еквівалент - "politics") та для практичної реалізації влади на різних адміністративних і суспільних рівнях (англійський відповідник - "policy") [6, с. 10]. Можна додати, що наведене вище розуміння політичного в людській особистості і простору політичного у масовій політиці, яке в англійській мові звучить як "politics" та "political space", додає ще один, третій, контекст для розуміння політики і, відповідно, політичної комунікації.

Варто зауважити, що розділення цих контекстів не має абсолютного характеру. Президент чи прем'єр-міністр представляють свої політичні рішення, які транслюються бюрократією, і вже як рішення адміністративні оприлюднюються прес-службами міністерств чи муніципалітетів. При цьому і політики, і бюрократи апелюють до цінностей та інтересів певних людей, претендуючи на те, що певні рішення саме цих людей представляють (являють). З іншого боку, самі громадяни шукають свого адекватного представлення як суб'єктів політики. Їх активізм набуває як традиційних (мітинги, пікети), так і нових форм, як, наприклад, форуми в Інтернеті.

Висновки. Політична комунікація в сучасному суспільстві стає досить складною мережею, в якій існують і вертикальні зв'язки по лініях влади, і горизонтальні - по лініях "явлення" особистостей у публічному просторі. Усі ті, хто комунікує політику в різних її значеннях у цій мережі, пропонують адресату прийняти певні цінності, знання і раціональність. Ця мережа політичної комунікації складалася історично. Розкриття історичного досвіду політичної комунікації в різних державах і суспільствах дає можливість оцінити накопичений у ній досвід "політики" і "політичного".

Перспективи подальших розвідок. Аналіз історичного досвіду політичної комунікації розширяє межі її розуміння як явища і відкриває нові напрями її вивчення. Дослідження може перейти від оцінок вигідного чи не вигідного з точки зору отримання чи досягнення влади представлення політики до оцінки ролі і значення того чи іншого комунікування політики в успіхах чи невдачах політичних спільнот, політій, суспільств. Таким чином можна поставити вже наведену вище проблему змісту політичної комунікації в історичній перспективі: як те чи інше за формою і змістом комунікування допомагало розв'язанню суспільних проблем, чи навпаки, призводило до їх загострення, аж до краху політії.

Список використаних джерел

1. *Хабермас Ю.* Что такое "политическое". Рациональный смысл сомнительного наследия политической теологии / Ю. Хабермас. - Режим доступа : <http://www.russ.ru/Mirovaya-povestka/CHto-takoe-politicheskoe>

2. *Арендт Х.* Ситуация человека / Арендт Хю // Вопр. философии. - 1998. - № 11. - С. 131-141.
3. *Шмитт К.* Понятие политического / К. Шмитт // Вопр. социологии. - 1992. - Т. 1. - № 1. - С. 21-53.
4. *Мюрберг И. И.* Свобода в пространстве политического. Современные философские дискурсы / И. И. Мюрберг. - М. : ИдеяПрес, 2009. - 236 с.
5. *Муфф Ш.* К агонистической модели демократии / Ш. Муфф // Логос. - 2004. - № 2. - С. 189-199.
6. Публічне управління: теорія і практика / [Ю. В. Ковбасюк, В. П. Трошинський, М. М. Білинська та ін.] ; за ред. Ю. В. Ковбасюка. - К. : НАДУ, 2011. - 212 с.